

СЕКЦІЯ 5
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 330.131.7:336.77

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4263/2023-4-13>**Ватуляк Р.Я.***студент магістратури**Львівського національного університету імені Івана Франка***Петик Л.О.***кандидат економічних наук, доцент,**Львівський національний університет імені Івана Франка***Vatulyak Roman***Master's Student**Ivan Franko National University of Lviv***Petyk Lyubov***Candidate of Economic Sciences, Associate Professor**Ivan Franko National University of Lviv***КРЕДИТНИЙ РИЗИК У СУЧАСНИХ УМОВАХ****CREDIT RISK IN THE MODERN CONTEXT****АНОТАЦІЯ**

У статті проведено наукові пошуки та досліджено проблематику правильного трактування поняття «кредитний ризик». Проаналізовано норми чинного законодавства України щодо визначення поняття «кредитний ризик (CR)», яке регламентується як розмір очікуваних втрат або збитків (EL) за активом в наслідок дефолту боржника (контрагента). Розглянуто поняття «дефолт» та «кредитний збиток», розкрито оцінку Національного банку України кредитного портфелю через війну, втрати якого оцінено на рівні 30%, що створює велику загрозу для банківського сектору. Проаналізовано зміни до ряду нормативно-правових документів, щодо пруденційних підходів оцінки кредитних ризиків. Досліджено новації Міжнародного стандарту фінансової звітності (IFRS). Проведено аналіз засобів зменшення кредитних ризиків, зокрема, диверсифікація. Розглядаючи особливості кредитних ризиків обґрунтовано специфіку кредитних операцій, розкрито критерії оцінювання кредитних ризиків.

Ключові слова: кредитний ризик, дефолт, кредитний збиток, диверсифікація, кредитні операції.

ANNOTATION

The article carried out scientific research and investigated the problem of the correct interpretation of the concept of "credit risk". The norms of the current legislation of Ukraine regarding the definition of the concept of "credit risk (CR)", which is regulated as the amount of expected losses or damages (EL) for an asset as a result of the debtor's (counterparty's) default, have been analyzed. The concepts of "default" and "credit loss" are considered, the National Bank of Ukraine's assessment of the credit portfolio due to the war is disclosed, the losses of which are estimated at the level of 30%, which poses a great threat to the banking sector. Changes to a number of regulatory documents regarding prudential credit risk assessment approaches have been analyzed: banks' opportunities to apply simplified credit risk assessment procedures have been expanded; established temporary features of credit risk assessment to support banks in providing flexible conditions, so-called credit holidays, to borrowers in a period of uncertainty; an amendment was made to the Instruction on the Procedure for Regulating the Activities of Banks in Ukraine, which reduced the risk

weight (RWA) from 150% to 100% for consumer unsecured loans. The restrictions on foreign currency exchange operations related to non-resident banks on the so-called "stop" conditions for the first group of the Foreign Currency Classifier to support the liquidity of banks have been substantiated. Innovations of the International Financial Reporting Standard IFRS (IFRS) were studied, which in the legal and economic context of the essence of credit risks provides for the concept of expected credit losses (which will always be greater than zero), which should reflect probable losses due to the ownership of financial assets. The means of reducing credit risks were analyzed, in particular, diversification: geographical and portfolio. Considering the specifics of credit risks, the specifics of credit transactions are substantiated. The criteria for assessing credit risks based on qualitative and quantitative analysis are revealed. It was concluded that the actual assessment of credit risks in financial terms is under the influence of credit risk on the financial results of business entities and banking institutions and the specifics of credit operations.

Key words: credit risk, default, credit loss, diversification, credit transactions.

Постановка проблеми. Функціонування суб'єктів господарювання, банківських установ у складних ринкових умовах сьогодення у зв'язку з збройною агресією РФ, нестабільною економічною ситуацією у державі, політикою рефінансування банківських установ з боку Національного банку України в умовах дефіциту ліквідності банківської системи, що фактично зупиняє кредитування реального сектору економіки, масового неповернення наданих кредитів неодмінно супроводжуються кредитними ризиками, які пов'язані з можливим настанням або ж ненастанням певних дій (подій), а також із невизначеністю обставин сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові пошуки у дослідженні проблематики

кредитних ризиків як основної складової системи банківських ризиків та роль проблемних кредитів у їх формуванні здійснював Т. Болгар. Питаннями ідентифікації, класифікації та методів оцінки кредитних ризиків займалися Л. Гаряга та О. Пернарівський. Аналіз діяльності комерційного банку у своїх працях проводили Ф. Бутинець та А. Герасимович. Дослідження сутності кредитного ризику і підходів щодо його визначення та оцінювання проводила О. Швець.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Трактатування поняття «кредитний ризик» є неоднозначним, а проблематика кредитних ризиків у період нестабільної економічної ситуації в Україні є не вивченою.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити особливості кредитних ризиків у період нестабільної економічної ситуації в Україні, обґрунтувати засоби їх зменшення шляхом диверсифікації, а також особливості та специфіку кредитних операцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи проблематику правильного трактування кредитного ризику наведемо окремі його твердження науковцями даної галузі. Так, на думку Ф. Бутинець й А. Герасимович під кредитним ризиком розуміють ймовірність неповернення позичальниками отриманих кредитів, а також відсотків у зв'язку із користуванням позикою у результаті фінансової неплатоспроможності, банкрутства, фінансових ускладнень або ж шахрайства [1, с. 161]. Відповідно до положень Кодексу України з процедур банкрутства, під банкрутством розуміється нездатність боржника відновити свою платоспроможність за процедурою санації чи реструктуризації, а також погасити у визначеному кодексом порядку грошові вимоги кредиторів, іншим шляхом аніж через застосування ліквідаційної процедури та процедури погашення боргів боржника, яка має бути в обов'язковому порядку визнана господарським судом [2]. Лаконічним є твердження А. Загороднього, Г. Вознюк та Т. Смовженко, які вважають під кредитним ризиком ймовірність невиконання позичальником своїх зобов'язань перед кредитором, якою є як правило банківська установа [3, с. 391].

ґрунтовне дослідження даної проблематики на науковому рівні проведено Т. М. Болгар у праці: «Кредитний ризик як основна складова системи банківських ризиків та роль проблемних кредитів у їх формуванні» [4, с. 25]. Наукові пошуки показали, що науковці по різному дають трактування поняття «кредитного ризику». Зокрема, на думку О. Пернарівського, коло здійснюваних операцій в яких може бути присутній кредитний ризик не окреслюється виключно кредитними операціями, а учасниками фінансових угод являється банк та його контрагенти, що на думку автора є не лише позичальники. Підтримуємо думку Т.М. Болгар, що зайвим є включення до поняття «кредитний

ризик» твердження про те, що «...не вдасться скористатися забезпеченням повернення позичених коштів», оскільки переплітаються поняття «кредитний ризик» й «безнадійний кредит», що є недоречним для моменту виникнення кредитного ризику і процесу компенсації кредиту, оскільки забезпечення за кредитом знаходяться на різних етапах процесу кредитування [3].

Звернемося до нормативно-правового регулювання визначення поняття «кредитний ризик (CR)», яке регламентується як розмір очікуваних втрат або збитків (EL) за активом в наслідок дефолту боржника (контрагента). Під дефолтом розуміється такий стан у відносинах між банком та боржником (контрагентом), що характеризується ознаками, визначеними в розділі XVIII Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями. Втрати в разі дефолту (LGD) на законодавчому рівні визначаються як компонент чи коефіцієнт розрахунків розміру кредитних ризиків і відповідно відображають рівень втрат і збитків внаслідок дефолту боржника (контрагента) [5].

Найбільшою загрозою у банківській сфері і надалі залишається кредитний ризик. За словами Андрія Пишного «через війну втрати кредитного портфелю НБУ оцінює на рівні 30%, що створює велику загрозу для банківського сектору». За 2022 рік кредитний ризик вимушено спровокував необхідність формування резерву на суму 100 мільярдів гривень – понад 12% кредитного портфеля. НБУ разом з оцінкою якості кредитних портфелів та активів має провести оцінку життєздатності бізнес-моделі банків. За результатами оцінки під кінець 2023 року можна сформулювати запит на додаткову капіталізацію й зустрітися з акціонерами та вибудувати план реструктуризації, докапіталізації банківської системи на декілька років. Наскільки дана гіпотеза може передбачати втрати кредитного портфелю покаже оцінка якості кредитних портфелів, проте слід наголосити, що за 10 місяців прибуток українських банків впав у 5 разів, а НБУ до категорії неплатоспроможних відніс «Банк Форвард» [6].

Для забезпечення своєчасної оцінки банками розмірів кредитного ризику та в цілях недопущення втрати ліквідності та забезпечення їх стабільної діяльності НБУ внесено зміни до ряду нормативно-правових документів, щодо пруденційних підходів оцінки кредитних ризиків [7]:

– розширено можливості банків щодо застосування спрощених процедур до оцінки кредитних ризиків: збільшено розмір боргу з 0,1% до 0,2% основного капіталу за активами боржників за спрощеним підходом; збільшено розмір кредитування юридичним особам з 5 мільйонів гривень до 20 мільйонів гривень за оцінкою, яку має право здійснити банк на груповій основі [5]. Для імплементації норм законодавства в цій сфері та наближення його до європейських пруденційних підходів на законодавчому рівні згідно з Між-

народними стандартами фінансової звітності та правовими нормами НБУ з бухгалтерського обліку затверджено вимогу про визнання дефолтними на третій стадії зменшення корисності знецінених активів, що визнані такими;

– встановлені тимчасові (на період воєнного стану в Україні) особливості здійснення оцінки кредитного ризику задля підтримки банків для надання гнучких умов, так званих, кредитних канікул позичальникам в період невизначеності [8]. Такі зміни сприяють реальній оцінці як НБУ, так і усіма банками рівня утрат, а також належного планування заходів щодо відновлення ними капіталу, а саме: погашення щомісячного (щоквартального) боргу в обсязі, що складатиме не менше ніж сума нарахованих доходів відповідно до бухгалтерського обліку, як необхідної умови щодо оцінки активів за спрощеною процедурою на груповій основі й розрахунку відповідної кількості днів прострочення погашення боргу; обов'язкове проведення банками аналізу наявної інформації про стан застави під час оцінки кредитних ризиків на усіх територіях, що зазнали чи зазнають наслідків воєнної агресії. Крім того, для стимулювання банків щодо своєчасного здійснення реструктуризації кредитів задля підтримки платоспроможності боржників банки вправі не визнавати дефолт за кредитами. Це обґрунтовується тим, що, довгострокова реструктуризація може призвести до зменшення вартості більш ніж на 10% майбутніх грошових потоків (NPV);

– внесено зміну до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, якими знижено вагу ризику (RWA) зі 150% до 100% за споживчими незабезпеченими кредитами, що в свою чергу надає можливість банкам використати накопичений капітал щодо покриття збитків пов'язаних з воєнними діями [9].

Слід наголосити також на тому, що скасовано відповідні обмеження щодо операцій пов'язаних з банками нерезидентами по обміну іноземної валюти на так званих умовах «стоп» для першої групи Класифікатора іноземних валют, затвердженого Постановою Правління НБУ від 04.02.1998 № 34 для підтримки ліквідності банків [7].

Слід наголосити на новації Міжнародного стандарту фінансової звітності (IFRS), який в правовому та економічному контексті сутності кредитних ризиків передбачає концепцію очікуваних кредитних збитків (що завжди будуть більшими за нуль), які повинні відображати ймовірні втрати унаслідок володіння фінансовими активами. Таким чином суб'єкти господарювання повинні формувати резерв на випадок очікуваних кредитних збитків, за такими обліковими особливостями або ж об'єктами: фінансові активи (оцінювані за амортизованою собівартістю й за справедливою вартістю через інші сукупні доходи), проте оцінювані через прибутки чи збитки, не потребують створення відповідного резерву; дебіторські заборгованості, як за

орендою, так і за договірним активом; договори фінансової гарантії; зобов'язання з кредитування. Суб'єкти господарювання повинні об'єктивно оцінювати очікувані кредитні збитки за період, впродовж якого вони вразливі до кредитних ризиків, а відповідно очікувані кредитні збитки не можна зменшити за рахунок заходів по управлінню такими ризиками. Підприємство станом на кожен звітну дату повинне провести оцінку щодо того, чи з моменту первісного виконання зобов'язання кредитний ризик зазнав значного зростання. Можливі ж звичайно випадки дефолту, ризику якого потрібно враховувати та регулярно й своєчасно проводити об'єктивну оцінку внутрішнього аудиту управління кредитним ризиком за допомогою фінансового інструментарію прогнозування ймовірного дефолту. Тому доцільно враховувати якісні показники, зокрема фінансовий стан та фінансові умови підприємства, а також слід враховувати, якщо фінансовий актив стає простроченим на 90 днів та підприємство не має обґрунтованої інформації про доцільність застосування критерію щодо більшої тривалості прострочення, тоді можна припустити про неминучість настання дефолту.

Одним із засобів зменшення кредитних ризиків є диверсифікація [10]:

– географічна, що досягається шляхом залучення клієнтів різних регіонів, в результаті зменшується ризик того, що коли доходи отримуються від певних груп клієнтів та змінюються у часі в різноманітних напрямках, тоді відповідно при зменшенні доходів від одної групи клієнтів, відбувається компенсація та збільшення доходів за рахунок інших груп клієнтів;

– портфельна, що означає розподіл кредитів між широким колом клієнтів (включаючи як великі, так і дрібні фірми різних галузей суспільного виробництва тощо).

Розглядаючи особливості кредитних ризиків розглянемо специфіку кредитних операцій, які можна згрупувати наступним чином [10]:

– стандартні операції, при яких кредитні ризики є незначними (2%);

– субстандартні операції – кредитний ризик є значним та може збільшуватись до 20%, але існує великий ризик несвоєчасного погашення заборгованості та порушення умов передбачених кредитним договором;

– так звані кредитні операції «під контролем», при яких первинно кредитний ризик є незначним, проте існує велика ймовірність його збільшення унаслідок несприятливої ситуації для позичальника та становить 5%;

– сумнівні операції, коли виконання фінансових зобов'язань з боку позичальника (контрагента) банку у повній сумі є під загрозою, а ймовірність погашення кредитної заборгованості – низька та становить 50%;

– безнадійні операції, при яких ймовірність виконання зобов'язань практично відсутня, а ризик за кредитними операціями дорівнює сумі заборгованості за ними.

Кредитний ризик є у всіх видах діяльності, коли результат виробничої діяльності (надання послуг) залежать від діяльності позичальника (контрагента чи емітента). Він виникає з моменту, коли банківська установа чи інша кредитна установа надає кошти або бере на себе зобов'язання щодо їх надання, або ж інвестує відповідні кошти незалежно від того, де обліковується або відображається кредитні операції (на балансі/поза балансом). Звичайно рівень кредитного ризику залежить від особи позичальника, його фінансового стану, форми кредиту та його розміру, загальної економічної ситуації, а також встановлених законодавчими актами правових питань [11, с. 410].

Оцінка ж кредитного ризику дозволяє виявити допустимий рівень ризику, який звичайно буде прийнятний для банківських установ чи суб'єктів господарювання та не загрожуватиме їх функціонуванню. Критеріями оцінювання кредитних ризиків є [12]:

– якісний аналіз, зміст якого полягає у визначенні джерел кредитного ризику, тобто, тих факторів, які спричиняють невизначеність під час здійснення кредитних операцій;

– кількісний аналіз, тобто аналіз платоспроможності й кредитоспроможності потенційного позичальника, що базується на застосуванні як фінансових, так і не фінансових критеріїв.

Висновки. Проведений аналіз показав, що кредитний ризик розглядається не лише у банківській сфері, але у діяльності суб'єктів господарювання як ймовірність виникнення фінансових збитків одного суб'єкта в наслідок того, що інша сторона договірних відносин з тих чи інших причин не може виконати свої зобов'язання. Таким чином «кредитний збиток» визначається як різниця між грошовими потоками, які передбачені укладеним договором та грошовими коштами, що будуть реально одержані. На фактичну оцінку кредитних ризиків у фінансовому вираженні впливає фінансовий результат діяльності суб'єктів господарювання та особливості здійснення кредитних операцій. Подальші наші наукові пошуки будуть спрямовані на дослідження сутності управління кредитними ризиками та обґрунтування інструментарію управління ними.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутинець Ф., Герасимович А. Аналіз діяльності комерційного банку : навч. посіб. Житомир : ПП «Рута», 2001. 384 с.
2. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 01.10.2023).
3. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. Вид. 4-те, перероб. та доп. Львів, 2002. 566 с.
4. Болгар Т.М. Кредитний ризик як основна складова системи банківських ризиків та роль проблемних кредитів у їх формуванні. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2013. № 1 (6). С. 23–29.
5. Постанова Правління Національного банку України від 30.06.2016 № 351 «Про затвердження Положен-

ня про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#n33> (дата звернення: 04.10.2023).

6. Кредитний ризик й надалі залишається найбільшою загрозою для банківського сектору, – Андрій Пишний. URL: https://lb.ua/economics/2023/02/09/545370_kreditniy_rizik_y_nadali_zalishaietsya.html (дата звернення: 05.10.2023).
7. Змінено окремі підходи до оцінки банками кредитного ризику. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zmineno-okremi-pidhodi-do-otsinki-bankami-kreditnogo-riziku> (дата звернення: 07.10.2023).
8. Постанова Правління Національного банку України «Про деякі питання діяльності банків України та банківських груп» від 25 лютого 2022 року № 23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0023500-22#Text> (дата звернення: 01.10.2023).
9. Постанова Правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 17.06.2022 №№ 126, 127. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 28.09.2023).
10. Кредитний ризик: оцінка та інструменти управління в обліку за міжнародними стандартами. Бібліотека Букліб. URL: <https://buklib.net/books/28950/> (дата звернення: 02.10.2023).
11. Швець О.В. Сутність кредитного ризику і підходи щодо його визначення та оцінювання. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 1 (99). С. 407–414.
12. Гаряга Л.О. Кредитний ризик: ідентифікація, класифікація та методи оцінки. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/55676/5/Hariaha_Kredytniy_ryzyk.pdf;jsessionid=C7897AA15D46B87ADCC59B43EDF92E0E (дата звернення: 30.09.2023).

REFERENCES:

1. Butynets F., Herasymovych A. (2001) Analiz diialnosti komertsiinoho banku: navch. posib [Analysis of commercial bank activity: training. manual]. Zhytomyr: PP "Ruta", 384 p.
2. Kodeks Ukrainy z protsedur bankrutstva [Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (accessed 1 October 2023).
3. Zahorodnii A.H., Vozniuk H.L., Smovzhenko T.S. (2002) Finansovyi slovnyk [Financial dictionary]. Vyd. 4-te, pererob. ta dop. Lviv, 566 p.
4. Bolhar T.M. (2013) Kredytnyi ryzyk yak osnovna skladova systemy bankivskykh ryzykiv ta rol problemnykh kredytiv u yikh formuvanni [Credit risk as the main component of the banking risk system and the role of problem loans in their formation]. *Biuleten Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu*, no. 1 (6), pp. 23–29.
5. Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy (2016) "Pro zatverdzhennia Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy" [Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated "On the approval of the Regulation on determination by banks of Ukraine of the amount of credit risk for active banking operations"] No. 351. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#n33> (accessed 4 October 2023).
6. Kredytnyi ryzyk u nadali zalishaietsia naibilshoiu zahrozoiu dlia bankivskoho sektoru, – Andrii Pyshnyi (2023) [Credit risk will continue to be the biggest threat to the banking sector, Andriy Pishniy]. Available at: <https://lb.ua/economics/>

- 2023/02/09/545370_kreditny_rizik_y_nadali_zalishaietsya.html (accessed 5 October 2023).
7. Some approaches to credit risk assessment by banks have been changed [Some approaches to credit risk assessment by banks have been changed]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zmineno-okremi-pidhodi-do-otsinki-bankami-kreditnogo-riziku> (accessed 7 October 2023).
 8. Kredytnyi ryzyk y nadali zalyshaietsia naibilshoiu zahrozoiu dlia bankivskoho sektoru, – Andrii Pyshnyi (2022) [Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine "On some issues of the activity of banks of Ukraine and banking groups"] No. 23. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0023500-22#Text> (accessed 1 October 2023).
 9. Postanova Pravlinnia Natsionalnogo banku Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh normatyvno-pravovykh aktiv Natsionalnogo banku Ukrainy" (2022) [Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine "On Amendments to Certain Regulatory Acts of the National Bank of Ukraine"] No. 126, 127. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (accessed 28 September 2023).
 10. Kredytnyi ryzyk: otsinka ta instrumenty upravlinnia v obliku za mizhnarodnymy standartamy. Biblioteka Buklib [Credit risk: assessment and management tools in accounting according to international standards]. Available at: <https://buklib.net/books/28950/> (accessed 2 October 2023).
 11. Shvets O.V. (2017) Sutnist kredytnoho ryzyku i pidkhody shchodo yoho vyznachennia ta otsiniuvannia [The essence of credit risk and approaches to its definition and assessment]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, vol. 1(99), pp. 407–414.
 12. Hariaha L.O. Kredytnyi ryzyk: identyfikatsiia, klasyfikatsiia ta metody otsinky [Credit risk: identification, classification and assessment methods]. Available at: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/55676/5/Hariaha_Kredytnyi_ryzyk.pdf;jsessionid=C7897AA15D46B87ADCC59B43ED-F92E0E (accessed 30 September 2023).